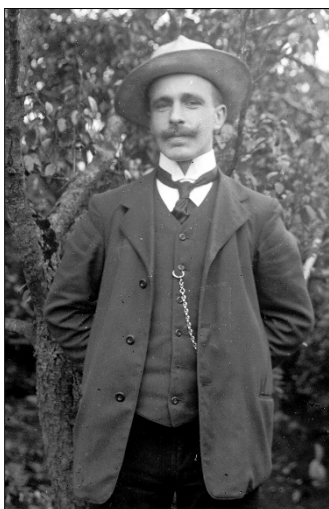

Vandkraftværk i Øster Hornum 1917 til 1924

Denne artikel bygger på to artikler skrevet af Poul Christensen og er tidligere bragt i "Haven", Støvring kommunes lokalhistoriske forenings blad. Redigering og tilføjelser er foretaget af Niels Nørgaard Nielsen.

*Viggo Hovgaard
Malermester, fotograf,
organist, bilist, sminkør,
opfinder og meget mere*

Der findes mennesker, som skiller sig ud fra normen i det samfund de lever i. Kreative folk, der er åbne over for tilværelsen og dens muligheder, mennesker som ikke er bange for at afprøve de forskellige tilbud tilværelsen byder på. I dag vil vi nok kalde dem igangsættere. De er med til at åbne folks øjne for, at tiden ikke er en statisk størrelse, hvor alting blot skal køre som det altid har gjort. For sådanne mennesker er "Plejer" en udfordring.

De små byer ude på landet har ikke vrimlet med dem, men under først verdenskrig fik man i Øster Hornum en ny indbygger, som vi nok i dag ville kalde en igangsætter. Manden hed Viggo Hovgaard. Han var født den 10. september 1890 i Egtved i Sydjylland som søn af en lærer, der senere sadlede om og blev handelsmand. På et tidspunkt flyttede familien til Vejgaard.

Viggo Hovgaard blev uddannet maler, inden han slog sig ned her i Øster Hornum for at starte egen virksomhed indenfor sit fag, hvor der kunne være nok at lave her på egnen. Folk ville nu gerne have tapet på væggene og dørene malet. Han købte hus og værksted i svinget midt i byen. I hjørnet, der vender ud mod Brugsen og mejeriet indrettede han butik, hvorfra der solgtes maling og tapet.

Orglet, som Hovgaard spillede på

Samtidig viste det sig, at manden også var musikalsk og kunne betjene et orgel. Derfor blev han organist ved kirken, et job han bestred til sin død. Før hans tid havde det været den fungerende andenlærer ved byens skole, der med vekslende talent havde spillet i kirken.

Det var ikke nok for Hovgaard. Han ville sætte nyt i gang. Og nyt på det tidspunkt var elektriciteten, som man på det tidspunkt havde i de større byer.

Det kan være svært at fatte for os, der som en selvfølge tænder for internettet, bruger vaske-maskine, tørretumbler og alt muligt elektrisk isenkram, som vi har fyldt vort hjem med, at det blot er et par generationer siden, at grundlaget for det hele så småt blev hver mands eje. De store grundlæggende opdagelser for vores teknologiske tid fandt sted omkring århundredeskiftet, altså i Viggo Hovgaards ungdom. Tingene myldrede frem, Edison sad ovre i Menlo Park og opfandt den ene nye ting efter den anden, og vi var hurtige til at tage alt det nye til os og få dem forbedret, så de kunne bruges af hvermand. Hvor er det gået hurtigt.

Klapsejler på Øster Hornumvej 14

Af egentlig teknologi havde man i århundreder kendt til vandmøllerne, senere vindmøllerne, og deres brug, men ellers var avanceret teknologi et ret ukendt begreb. Ved århundredskiftet havde man ganske vist en hestegang på Abildgård, og et par andre steder, men det var alt. Petroleumsmotorerne var begyndt at holde deres indtog på gårdene, nogle stationære, andre blev lejet til særlige formål, såsom tærskning. Nu hørte man om alt det nye, der var undervejs, og vel var man spændt og skeptisk, men samtidig havde man da også interesse i at få del i det, der måtte komme.

I løbet af få år fik mange ejendomme en vindmotor på eller ved laden, kaldet klapsejlere eller en vindroser, alt efter modellen. Nu havde man på gårdene en god, stabil og gratis kraftkilde til at trække maskinerne med, hvis det da ellers blæste. Inden døre blev tidligere tiders tællepråse afløst af petroleumslamper i mange udformninger, af petromax eller karbidlamper, der ganske vist gav et stærkt lys, men som også var tvivlsomme i brug, rengøres skulle de også.

I begyndelsen af århundredet var Øster Hornum en meget lille by, der stort set kun bestod af de gårde og huse, der lå langs Bygaden (Nibevej) og nedenfor kirken, og gennem byen løb der en lille bæk, som havde sit udspring ude ved Abildgård. Hvor sportspladsen nu ligger, var et meget sumpet område, hvorfra vandet samlede sig til bækken, der her fra løb i skellet mellem husene på Nibevej og husene på Gl. Skolevej. Mange steder langs bækken var der flere kildelvæld, hvoraf en del blev brugt til afkøling af madvarer. På vestsiden af Nibevej lå Præstegårdsdammen, der på den tid var meget større end i dag. I bunden af den fossede vandet op fra et antal kilder. Dammen blev brugt til mange formål, såsom vanding af kreaturer og til at stille vogne ud i, så deres træhjul kunne trække vand i den tørre tid. Det overskydende vand løb ud under Nibevej og flød ud over engen og videre ud i bækken, som længere i sit forløb bliver til Hasseri Å.

På denne tid, det var under første verdenskrig, gik den altid teknologiinteresserede malermester Hovgaard og Christian Rønn sammen om at få stablet et elektricitetsværk på benene, så folk i byen kunne få elektrisk lys at se ved om aftenen. Det var vandet, der flød ud over engen og ned i bækken til ingen verdens nytte, han havde fået øje for, kunne blive drivkraften i et elektricitetsværk. Det første, der blev gjort, var at anlægge en dæmning parallelt med Nibevej ca. 45 meter inde på engen til at opstemme vandet, så der blev dannet en dam. Den der nu går under navnet Svanedammen. For at sikre sig vand nok, fik de lavet et par ekstra borer i dammen.

Billede dammen fra 1934, da den blev omdannet til mere kultiveret "Svanedam".

Ved det sydøstlige hjørne af dammen, hvor den lille bro nu er, blev bygget et lille hus, der rummede turbine og jævnstrømsgenerator. Vandet i dammen blev holdt tilbage af et stigbord, der blev åbnet, så vandet kunne løbe gennem turbinen, når anlægget skulle i gang.

Når det var ved at blive mørkt, gik Chr. Rønn over til dammen og hev stigbordet op, så vandet kunne løbe gennem værket, så borgerne i byen kunne få strøm til deres ene 25 W pære.

Til venstre i billedet skimtes bygningen, der rummede turbinen og generatoren

Det hele var nok meget primitivt, også installationerne i de små hjem, og der var også begrænsninger på, hvad man kunne tillade sig med al denne luksus. For det første var der problemet med at få vand nok. Det krævede, at man fik sat stigbordet i hver aften, så når klokken var ved at være hen imod 22, gik Christian Rønn over og lukkede for vandets udløb til turbinen. Forinden havde han dog blinket 3 gange med strømmen, så folk ude i byen kunne forberede sig på mørkets komme og enten vælge at gå i seng, eller også få tændt for petroleumslampen.

En anden begrænsning bestod i, at kapaciteten kun rakte til lys, ikke motorer, og ingen måtte have pærer med større effekt end 25 watt. Det var altså ikke noget kraftigt lys, man kunne have over spisebordet, men dog nok til at man kunne se at læse og sy, hvis

man var tæt nok på. Men trods alt havde man nu her ude på landet begyndt at få del i de nye tiders fremskridt.

Det fortælles i øvrigt, at strømmen en aften udeblev rundt om i byen, og da man så ville undersøge årsagen hertil, opdagede man, at maler Hovgaards malersvend havde fået fat i en 200 watts pære, med det resultat, at han stjal al strømmen fra de øvrige brugere. Større effekt havde anlægget trods alt ikke.

Eksperimentet, som man må kalde det, varede ikke så længe, men trods alt forsynede bækken og dammen byen med lys i perioden fra omkring 1917 til omkring 1925, hvor HEF for alvor begyndte at trække sine vekselstrømskabler ud over hele Himmerland, og så måtte vort eget lille værk lukke.

Øster Hornum var langt fra det eneste sted, hvor man eksperimenterede småværker. Ejeren af Hyldal Mølle lavede også strøm, og havde planer om at kunne forsyne store dele af Himmerland med strøm, en plan der dog aldrig blev realiseret. Han manglede nok lige at få foretaget et par beregninger over anlæggets kapacitet.

Støvring havde ligeledes sit eget jævnstrømsværk, der hentede kraften fra den store mølledam. Dette anlæg var dog kun stort nok til at levere strøm til Støvring Hammerværk. Egebæk Kilde ved Gravlev leverede, med en afstrømning på 70 liter vand i sekundet, i en periode vand til et elektricitetsværk for Gravlev og Oplev. Her i byen havde malermester Hovgaard desuden sit eget miniprojekt, nemlig en lille vindmølle i gavlen af sit hus. Den trak en dynamo, og den kan da også have trukket en mindre pære, når der da ellers var blæsevejrr.

Peter Rønn om elektricitetsværket

Peter Rønn (1897 – 1985), søn af førnævnte Kristian Rønn, fortalte i 1980 blandt andet om, hvad han huskede om det lille elektricitetsværk

Peter Rønn (1897 – 1985)

Nu skal der så fortælles lidt om dengang elektriciteten kom. Det var i den tid, da jeg var soldat, at det blev lavet, altså gravet de her damme. Det var maler Hovgaard, der begyndte med det. Han var meget optaget af det, ja han var altid meget optaget af alt, hvad der var nyt i det hele taget. Han var både musikalsk, og han fotograferede. Han var en dygtig maler, det var noget, der duede, når han malede. Han var ikke nem at få fra arbejdet med elektricitetsværket. Det var ham, der begyndte med det og blev ved. Jeg ved ikke, hvordan han fik folk overtalt til det her med at stille an med det her laven damme dernede. Vand var der jo en hel masse af. Lige så snart man satte et rør ned i jorden, kunne de jo snart få vand, og borede man lidt, ja blot man stak hul i jorden, vældede vandet nærmest op. Sådan var det snart alle steder i byen med vand. Hovgaard regnede så ud, at det kunne lade sig gøre at få anlægget til at virke.

Jeg ved ikke hvordan han fik folk overtalt til at gå med på arbejdet, for det kostede jo noget, men overtalt blev de. Ved den ene dam var der en dræningsmester, der hed Hedegaard. Det var ham, der forestod gravningen, men så skulle de jo have lavet et hul, hvor den her turbine skulle stå i, og det hul skulle være dybt. Det kunne de ikke lave, for det skred sammen for dem hele tiden. Så måtte de have bud til Godthåb, hvor der var en brøndgraver. Han kunne grave hullet, for han forstod, hvordan det skulle laves. Det skulle graves fem-seks meter dybt, så det ville jo vælte sammen, hvis man ikke vidste hvordan. De fik da anlægget lavet, og så gik det da også i de her år, men så i 1925 da kom der vekselstrøm udefra til byen.

Navnlig om foråret ved tøjbrud var der masser af vand, og så kunne anlægget stå og køre hele natten, så enten skulle vandet jo løbe gennem anlægget eller løbe over et eller andet sted.

Systemet med vandkraftværket kørte fra ca. 1917/18 til 1925. Det var jo mange år før så mange andre mennesker fik strøm. Der blev bygget en transformator ude ved Utta lige nord for byen. Den transformator var fælles for Øster Hornum og Molbjerg.

Transformatorforeningen hedder stadig Øster Hornum-Molbjerg transformatorforening. Nu er det vist blevet ophævet, og det er Himmerlands Elektricitetsforsyning, HEF, der har det.

Herefter blev hele vandkraftværket pillet fra hinanden og turbinen og dynamoen blev fjernet. Jeg tror nok, der kun blev gæld tilbage, for dem der var med skulle vist betale for at komme ud af det. Det ny vekselstrøm var også så dyrt dengang. Nu snakker vi jo sådan om at elektriciteten er dyr, men dengang da vi fik vekselstrømmen skulle vi betale 90 øre for en kilowatt. Det blev snart sådan, at der var en del, der ikke ville bruge elektriciteten og gik igen over til at bruge petroleum til lamper i husene og til lygter i udhusene, og så slukkede de for strømmen. Det medførte jo, at der blev brugt for lidt strøm, men så fandt de i el-selskabet på at sætte kilowattprisen ned til 50 øre, suppleret med en afregningspris for hvert lampested folk havde. Den politik hjalp, og så kom det til at køre lidt bedre. Prisen blev herefter billigere og billigere. Nu koster det jo ikke nær så meget.